

ODMEVI NA...

Predvojna Sodobnost – liberalna revija?

Z nekaj zamude sem prebral v Sodobnosti dva članka, ki govorita o predvojni reviji Sodobnost. Prvega je objavil Janko Prunk z naslovom kulturnopolitični profil revije Sodobnost v letih 1933–1941 (v številki 8/9 1990), drugega Aleš Gabrič z naslovom Med eno in drugo Sodobnostjo (v številki 1/1991), opirajoč se nekoliko na Prunkov referat. Revijo poznam iz časov, ko je izhajala, pa mislim, da je bila v obeh člankih predstavljena pomanjkljivo in ponekod tudi napačno, zato bi želel to podobo nekoliko dopolniti in popraviti.

Predvsem moram ugovarjati Prunkovi trditvi »V vseh kulturnih, ideoloških in političnih vprašanjih je revija zastopala izrecno liberalna – in to močno izražena – protiklerikalna in protimarksistična stališča«; Gabrič trditve precej dobesedno ponavlja: »V začetnih letih je bila to revija liberalno usmerjenih intelektualcev z izraženo protiklerikalno in protimarksistično noto.« Nihče izmed nas, ki smo tedaj prebirali Sodobnost, je ni imel za »liberalno« revijo: šteli smo jo za *levičarsko* revijo, in izraz »levičar« je bil tedaj zelo rabljen, pomenil pa je marksiste in njim bližnje ljudi, nikakor pa ne »liberalcev«, ti so imeli na univerzi (in tudi drugod) precej neprimerno označbo »nacionalisti« – to je bila okrajšava za »jugoslovanski nacionalisti«. »Protiklerikalna stališča« – Prunk je sam začutil, da je to nenatančen pojem in ga je na drugem mestu pojasnil takole: »To je bila skupina izrazito liberalno in protiklerikalno usmerjenih slovenskih intelektualcev, katerih protiklerikalizem je delno mejil celo na protikatolicizem.« »Klerikalizem« je res slabo opredeljen pojem, to se vidi že po tem, da smo se za protiklerikalne šteli tudi (katoliški) zarjani ali pa sodelavci revije Dejanje. Nekdanja Sodobnost naj bi bila torej že skoraj protikatoliška – no, če je bila, tega ni kaj dosti kazala.

In da bi bila Sodobnost protimarksistična? To bo še težje dokazati. Kvečjemu je v prvih letih, ko je imela res nekaj liberalnih sodelavcev, pokritizirala kake pojave v Sovjetski zvezi, ampak z marksizmom se ni spoprijemala. Saj kako bi bil sicer že v 3. letniku (1935) med sodelavci Ivo Brnčič, eminentno marksističen kritik? Že v prvem letniku pa sta bila med sodelavci recimo Mile Klopčič in Miško Kranjec, o katerih pač ni mogoče dvomiti, v katerem taboru sta bila. Ko bi bila Sodobnost res kdaj protimarksistična, kako bi se bilo moglo zgoditi, da je v naslednjih letnikih objavljala spise vrste marksističnih avtorjev od Alberta Kosa in Vita Kraigherja (1935, 1936) do (1937) Borisa Zihlerla, Ceneta Logarja, Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča?

Mislim, da je sploh napačno, če skušamo Sodobnost opredeliti s tem, *proti* čemu je bila. Poglavitno je vendar, *za kaj* se je zavzemala, in če vemo to, se nam brž razkrije njena prava podoba. Svobodomiselnih in napredno mislečih izobraženci, ki so ustanovili Sodobnost, so Ljubljanski zvon zapustili zato, ker je bil usmerjen »jugoslovansko«, disidentom pa je bila vodilna misel obramba *slovenstva*, tu je potekala ločilnica med kulturnimi delavci, ki so si bili poprej blizu. Večina izmed njih je bila pač tudi že levičarsko

usmerjena, a spočetka to ni bilo tako močno izraženo, zato sta se jim pridružila tudi resnična liberalca Stanko Leben in Boris Furlan. Leben je bil v prvih letnikih med uredniki revije in je veliko pisal vanjo, kmalu pa je začutil, da to ni prava družina zanj, z letom 1935 je njegovega sodelovanja konec, medtem ko je Furlan pisal v revijo tudi še pozneje.

Resnično usmerjenost revije izpričuje urednik Ferdo Kozak že na koncu prvega letnika v programskem članku Kod in kam?, ko govori o obrambi slovenstva, ki da je tudi »obramba zoper brezglavost meščanskega sloja, ki je, tuj zemlji in ljudstvu, pričel računati zgolj z osebno koristjo«. In v tretjem letniku (1935) je objavljen članek Bankrot slovenskega liberalizma, podpisan samo z »Observator«, in tam je na koncu rečeno: »Slovenski liberalizem... se razkraja v praznoti duha in v cinični borbi za grobo korist.« Takšno je torej gledanje revije Sodobnost na slovenski liberalizem.

Bila pa je revija liberalna v drugem pomenu te besede, namreč širokosrčna do ljudi, ki niso sodili v njen krog, pa so vendar želeli objavljati v njej. Tako se je v Sodobnost zatekel pisatelj Ivan Pregelj, ko mu njegova katoliška stran ni hotela objaviti zanjo kočljive novele Thabiti kumi, in je tako izšla v prvem letniku Sodobnosti. V istem letniku bomo našli celo prispevek Louisa Adamiča (ne Luisa, kakor pomotoma piše Prunk), ki je bil tako rekoč sokriv velike razprtije. Že od prvega letnika je v reviji zastopan publicist Lojze Ude, ki se ni prišteval k levici, Sodobnost pa mu je bila blizu zaradi obrambe slovenstva, ki je bila tudi njemu poglavitno vodilo. Enako je revija dajala prostor katoliško vzgojenim avtorjem, ki so se katolicizmu bodisi povsem odtujili, kakor recimo pesnik Božo Vodušek, ali takim, ki so bili socialno usmerjeni ali so vsaj koketirali z levico, na primer Mirko Javornik in Ruda Jurčec, avtorja, ki sta po čudnem steku dogodkov pozneje pristala na skrajnem desnem robu katoliškega tabora in postala zakleta sovražnika marksizma. Veliko je v Sodobnost pisal kritik Lino Legiša, ki ni pripadal nobenemu nazorskemu taboru, po osebnih stikih in prijateljstvih pa je bil vendarle najbližji katoličanom. Bolj ali manj gostje so bili v reviji tudi stari socialisti Albin Prepeluh s svojimi Pripombami k naši prevratni dobi, Dragotin Lončar ali Anton Slodnjak.

Še najbolj »levičarska« je bila revija po svoji prozi, tu si iz leta v leto sledijo skoraj vedno ista imena: Ciril Kosmač, Miško Kranjec, Prežihov Voranc, zraven še Tone Čufar, Ferdo Godina, Lojz Kraigher, Milan Šega.

Sicer pa je Prunk sam našel boljšo označbo za Sodobnost, ko v zvezi z njenimi zunanjepolitičnimi pregledi govori o »slovenski levodemokratski inteligenci«. To je dosti bližje resnici kakor označba »liberalna«. Revijo so izdajali in pisali (zlasti spočetka) levo, vendar demokratično usmerjeni razumniki, nedogmatični marksisti ali sploh nemarksisti. Tipična zastopnika te usmeritve sta bila zgodovinar Fran Zwitter ali publicist Albert Kos. Žal je revija pozneje odprla vrata dogmatičnim marksistom, kakršna sta bila Boris Ziherl in (vsaj tedaj) Dušan Kermauner. Slednji je v Sodobnosti 1940 objavljaj takšno dogmatično marksistično ideologijo, da se je Lojze Ude, prejšnji sodelavec Sodobnosti, spustil v polemiko z njim. Prunk pravi, da je Ude polemiko objavljaj v narodno demokratični reviji Slovenija. Natančneje vzeto to ni bila revija, bil je to tednik, ki je izhajal na dveh ali morda na štirih listih. Tednik je ustanovil odvetnik Josip Regali za obrambo slovenstva v časih najhujšega centralističnega pritiska.

S tem svojim zapisom sem želel predvsem izpopolniti nekoliko eno-

stransko podobo, ki je nastala z objavo Prunkovega prikaza. Zato seveda nisem ponavljal tistega, kar je tam še povedano o reviji. Če odmislimo sadove, ki jih je dal vdor marksističnih dogmatikov v Sodobnost, ostaja še vedno veliko pozitivnih lastnosti, s katerimi je bila Sodobnost pomemben del slovenskega kulturnega življenja v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno in nositeljica mnogih pobud. Morda je njena največja vrednost v tem, da je dajala možnosti objavljanja in umetniškega razvoja celi vrsti naših najboljših pripovednikov.

Takšna Sodobnost, kakršna je bila, seveda ni mogla biti zgled za »enotno« revijo, kakršno so si zamišljali (in jo zasnovali) marksistični dogmatiki à la Boris Zihlerl. Če so govorili, da bi radi nadaljevali njeno izročilo, so bile to le prazne besede. Miniti je moralo veliko let in spremeniti se je moralo veliko, preden je prek poveljnega Novega sveta in Naše sodobnosti nastala današnja Sodobnost, ki je nekdanji res precej podobna. Sicer pa je to lepo prikazal Aleš Gabrič v prej navedenem članku.

Janez Gradišnik

Ideologija nad Kraljem Matjažem

Veseli me, da se je M. Matičetov znova lotil vprašanja, ki zadeva »ogrsko« poreklo Kralja Matjaža, mitološkega junaka slovenskih pripovedk.

V njegovi odlično napisani razpravi, ki je prava študija, pa je nedvomno marsikaj spornega in protislovnega, česar ne more prikriti niti visoka raven njegovega pisanja. To je, na prvem mestu, njegov zabavljivi ton, s katerim odgovarja na moje in drugih očitke priznanim akademikom, predvsem Iv. Grafenauerju, ki so Kralja Matjaža vztrajno istovetili z ogrskim kraljem Matijo Korvinom.

Ob vsem zabavljivem tonu nasproti kritikom, in še zlasti proti meni osebno, pa na koncu svojega pisanja vendarle prizna, da slovenskega Kralja Matjaža ni mogoče istovetiti z omenjenim ogrskim kraljem. Ob času slednjega, ki je vladal med 1458–1490, da je bil naš Kralj Matjaž »nemara že vsaj deloma izoblikovana podoba, vendar še brez junakovega imena.« Letega da ji je lahko dal ali posodil samo pravi kralj, in da on na našem obzorju v tem svojstvu ne vidi drugega kot Matijo Korvina.

Ob takšnem sklepanju pa je M. Matičetov v protislovju s samim seboj, saj na začetku svojega spisa navaja primere, ko so slovenski kmetje ob raznih uporih večkrat izbrali svojega »kralja«.

Za ljudskega vladarja potemtakem ni mogel veljati samo »pravi« kralj, kakor nam vneto zatrjuje, temveč tudi izvoljeni ljudski voditelj.

Zato je sklepanje pisatelja Saše Vuga povsem utemeljeno, ko pravi da ime slovenskega mitološkega junaka izhaja od kmečkega vodje Matjaža, poveljnika vojske, ki je leta 1478 na Kokóvem pri Trbižu branila Turkom vstop na Koroško in bila pobita do zadnjega moža.

Če upoštevamo še to, da pomeni beseda »kralj« po svojem izvirnem pomenu »izvoljeni«, je takšno sklepanje še bolj opravičljivo.

Ogrski kralj Matija Korvin nastopa le v nekaj slovenskih pesmih o Kralju Matjažu, v katerih so prikazani boji s Turki. Zgodovinar J. Gruden (Zgodovina sloven. naroda, 3 zv., Celovec 1913, 376) je mnenja, da sloven-